

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА

Лучик Алла Анатоліївна,

Суховець Юлія Миколаївна

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Дослідження присвячене аналізу динамічних процесів у системі прислівникових еквівалентів слова. За допомогою обстежень новітніх джерел ілюстративного матеріалу та прийому моделювання доводиться, що за схемами моделей відкритої структури, побудованих на початку століття, регулярно утворюються нові одиниці, тим самим поповнюючи лексичний склад української мови. Свідченням цьому стають значно потужніші моделі, побудовані від еквівалентів слова, виявлених у текстах письменників останнього десятиліття, порівняно з ілюстративним матеріалом попередніх періодів.

Ключові слова: *еквіваленти слова, прислівникові еквіваленти слова, модель, схема творення, мовна система, прийменниково-іменникове сполучення.*

Keywords: *equivalents of the word, adverbial equivalents of the word, model, creation scheme, language system, preposition-noun combination.*

На зламі ХХ–ХХІ століть в українській лінгвістиці були виявлені й описані як окремі мовні одиниці еквіваленти слова. Досліджені властивості їхньої форми вираження, внутрішньої організації, встановлені опозиційні відношення дозволили стверджувати, що зазначені елементи є системним явищем, а тому мають віднайти належне місце як у граматиці, так і в базових словниках української мови. Паралельно з підготовкою спеціалізованих словників еквівалентів слова [див. 1, 2] українська наукова спільнота на чолі з академіками В. М. Русанівським і В. А. Широковим у концепції до «Словника української мови» у двадцяти томах обстоювала думку про необхідність унесення до складу словникових статей еквівалентів слова як окремих структурних компонентів, розташовуваних за знаком ○ перед

фразеологічною частиною [5, с. 44]. На сьогодні ця ідея успішно реалізована в тринадцяти томах «Словника української мови», що вже побачили світ. Отже, статус еквівалентів слова як таких, що належать до лексичного рівня мовної системи, певною мірою вирішений.

Стосовно граматичних властивостей цих одиниць з'ясовано, що переважна їхня більшість характеризується належністю до певних лексико-граматичних класів із притаманними їм категоріями або відношеннями та синтаксичними зв'язками. Унаслідок чого виокремлюються: прислівникові еквіваленти слова (*без розбору, з (із) наскоку*), займенникові еквіваленти слова (*один одного, де з ким*), прийменникові еквіваленти слова (*в (у) процесі, відповідно до*), сполучникові еквіваленти слова (*оскільки, остільки; через те, що*), партикулярні еквіваленти слова (*ач як; ось (он, от) як*), вигуківі еквіваленти слова (*ой як, фу ти*) та еквіваленти слова, що виконують функції вставних слів: *на щастя, до речі* [див. 1, 2].

Також встановлено, що нові структурні елементи мовної системи характеризуються чіткими схемами свого творення. Це стосується як прислівникових одиниць, так і службових слів. Наприклад, прислівникові еквіваленти слова найчастіше утворюються за схемою «прийменник + іменник», останній із яких має ті граматичні показники, що їх вимагає від нього той чи той прийменник. Наведені спостереження дозволили впорядкувати виявлені на початку століття прислівникові еквіваленти в моделі різної структури: відкритої, закритої, з ланцюговим розгортанням, змішаного типу тощо. Відкритий тип таких моделей дозволяв прогнозувати їхнє подальше поповнення.

Дослідження останніх двадцяти років засвідчують правомірність попередньо висловлених припущень. Так, А. Лучик на початку століття від прислівникових еквівалентів слова *в (у) тиші, в (у) нестямі (нестямці), в (у) надії, в (у) згоді, в (у) злагоді, в (у) гостині та в (у) принципі, в (у) подиві, в (у) корені, в (у) результаті, в (у) підсумку, в (у) боргу* були побудовані семикомпонентні з шестикомпонентним

розщепленням моделі, відповідно, за схемами прийменник «в (у) + іменник жіночого роду однини в місцевому відмінку» та «прийменник в (у) + іменник чоловічого роду однини в місцевому відмінку» [3, с. 56–64]. Останні ж дослідження Ю. Суховець засвідчують, що моделі, утворені за наведеними схемами, є двадцятишестикомпонентними, тобто значно потужнішими. Вони побудовані від еквівалентів слова, виявлених у творах українських письменників сучасного періоду: *в агонії, в амнезії, в (у) безвиході, в (у) безпеці, в (у) згоді, в (у) моді, в (у) небезпеці, в (у) непевності, в (у) нормі, в однині, в (у) паніці, в (у) парі, в (у) перспективі, в (у) погорді, в (у) потребі, в (у) радості, в (у) рівновазі, в (у) розпуці, в (у) силі, в (у) сумі, в (у) таємниці, в (у) темі, в (у) темряві, в (у) честі, в (у) чистоті та в (у) гріху, в (у) достатку, в (у) запасі, в (у) затінку, в (у) захваті, в ідеалі, в (у) мирі, в (у) народі, в (у) оригіналі, в (у) перекладі, в (у) півприсяді, в (у) плюсі, в (у) польоті, в (у) реверансі, в (у) розгоні, в (у) роздумі, в (у) розливі, в (у) розпачі, в (у) спокої, в (у) танці, в (у) трансі, в (у) тренді, в умі, в (у) хвості, в (у) цейтноті* [5, с. 94–95].

Потужнішими виявляються й моделі з іншими початковими компонентами, наприклад, прийменниковим *з (із, зі)*. Так, у попередніх дослідженнях була побудована чотирнадцятикомпонентна структура з компонентами розщеплення у формі іменників чоловічого роду однини в орудному відмінку: *з (із, зі) смаком, з (із) верхом, з інтересом, з (із) часом, з острахом, з (із) передихом (передешкою), з (із) холодком, з (із) розбором, з (із) трудом, з (із) подивом, з успіхом, з (із) лишком, з (із) гаком* [3, с. 58–59]. Новітні ж обстеження текстів дозволили побудувати двадцятиоднокомпонентну модель на основі таких прислівникових еквівалентів слова: *з азартом, з апетитом, з (із) виляском, з (із) віком, з (із) гумором, з (із) гуркотом, з (із) захватом, з (із) зойком, з (із) криком, з (із) натяком, з острахом, з осудом, з (із) переїздом, з (із) подивом, з (із) притиском, з (із) ревом, з (із) розпачем, з успіхом, з (із) часом, з (із) шумом* [5, с. 95].

Отже, моделі відкритої структури, побудовані від прислівникових еквівалентів слова, як і прогнозувалося ще на початку століття, демонструють тенденцію до поступового ускладнення, тобто поповнення новими складниками. З цього випливає, що в сучасній українській мові продуктивними є трансформації прийменниково-іменникових сполучень у прислівникові одиниці. Цей процес засвідчує активізацію в обстежуваній мовній системі явищ аглютинації чи як релікта найдавніших процесів, чи під впливом позамовних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик А. А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова / відп. ред. М. М. Пещак. Київ : Довіра, 2003. 495 с. (Словники України).
2. Лучик А. А. Словник еквівалентів слова української мови. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 174 с.
3. Лучик А. А. Прислівникові еквіваленти слова в українській мові. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. 169 с.
4. Русанівський В. М., Широков В. А. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 7–48.
5. Суховець Ю. М. Моделювання як ефективний спосіб пізнання формально-структурної організації прислівникових еквівалентів слова. *Актуальні питання сучасної лінгвістики* : [тези доповідей Міжнародної наукової конференції] (м. Київ, 2 березня 2021 р.). Київ : НаУКМА, 2021. С. 92–97.